

РАЗДЕЛ 7

ПРОБЛЕМЫ ГАРМОНИЗАЦИИ МЕЖНАЦИОНАЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ НА ПОСТСОВЕТСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ

*Аксёнова Н.В.
м. Харків, Україна*

РІВНІ КСЕНОФОБІЇ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Для начебто зрозумілого для усіх терміну ксенофобія, має дуже багато визначень, що в різних наукових підходах не тільки не співпадають, а інколи йому приписуються якісно інші характеристики і він стає синонімом інших понять [1]. Вважається, що ксенофобія стан хворобливий, а звідси припущення, що існують суспільства, що хворіють на неї і такі, що не мають симптомів цього захворювання, а отже мають усі шанси бути стабільними і квітучими. Але почуття відчуження до чужинців, як представників іншого етносу та раси не тільки має різні ступені, але є відчуттям не придбаним, а вродженим [6]. Хоча в Україні громадська думка стало тісно пов'язує ксенофобію з хворобливим станом [2]. Воно пов'язано зі ступеню близькості представників «чужої» культури в приватне життя особистості. Частіше за все ми стикаємося з заміною термінів, коли ксенофобію видають за расизм. Прояви расизму на побутовому рівні також називають ксенофобією [4]. Наприклад, директор Української Гельсінської спілки Володимир Яворський, помилково вважає, що ксенофобія: «це обмеження в правах або дискримінація в суспільстві. Коли людям відмовляють у послугах, з ними не розмовляють на вулиці, їх відмовляється везти водій таксі, їм не продають якісь товари чи не дають в оренду квартири. Це дрібні правопорушення, проти яких нічого не можна зробити, бо законодавством це прямо не заборонено». Але в даному випадку коли мова йде про дискримінацію ми маємо говорити не про ксенофобію, а про расизм. Для расизму притаманне вороже ставлення до людей і їхніх спільнот залежно від приналежності до народів і рас, ксенофобія декларує дистанцію спілкування з представниками інших культур.

Під час природного відбору зовнішність рас і етносів мала пристосовуватися до навколишнього середовища і «злитися» з природою, тому у расовому відношенні людство настільки різне, а головне расові ознаки раціонально обумовлені середовищем, у якому сформувалася дана раса. Одяг також виступає етнічним маркером, оскільки він надає можливість пристосуватися до унікальних особливостей кожного регіону. За цими зовнішніми факторами люди розрізняють індивідів споріднених етносів, а але індивідуальні особливості представників інших рас постають для нас гострою проблемою. За даними американських психологів упізнати обличчя людини іншої раси ми можемо лише у 50% випадків. Ця особливість сприйняття чужого спричинюють виникнення низки антропологічних стереотипів, в основі яких лежить сприймання чужих як таких, що мають «одне обличчя». Основою розрізняння в традиційній культурі є не тільки мовленева діяльність, а головним чином народний костюм, а в сучасному світі головним критерієм відчуженості є мова. Лише освоєння мови є критерієм виходу чужоземця із категорії напівлюдського. Відсутність можливої спілкування надає представникам інших етносів категорії, яка співвідносить їх з німими. Так, росіяни до XIX ст. називали усіх іноземців німцями, від слова «німий». Поки зберігається мовна дистанція, поки людина постає перед нами в якості «інакшого», наділеного здебільшого негативними

конотаціями. Тому ми усі дистанціюємося від чужоземців, викреслюємо їх із «свого» культурного простору.

Ксенофобія вимірюється сучасною наукою за шкалою Богардуса, в якій «бажаний» рівень ксенофобії ототожнюється з можливістю бачити чужинця в якості «члена сім'ї», гарячий – «в якості друга», сприятливий – «в якості сусіда», теплий – «колега по роботі», нейтральний – «мешканця країни», холодний – «в якості туриста», найхолодніший рівень – «не впускати до країни». Хочемо зазначити, що крайні показники шкали Богардуса пов'язані з такими антагоністичними категоріями як «свій» – «член сім'ї» і «ворог» – «не впускати в країну». Більшість сучасних досліджень рівня ксенофобії в Україні відзначають, що настрої щодо дистанціювання з іноземцями в країні набувають більшого визначення, все менше і менше українців намагаються одружуватися з представниками інших етносів, найбільш високий рівень відсутності родинних зв'язків українці виказують щодо циган (ромів). Але в Україні відсутні дослідження, за яким намагалися б дослідити ставлення різноманітних етнічних груп, що традиційно проживають в Україні до представників титульного етносу. Якщо б таке дослідження було б проведено, то порівняння шкали Богардуса в різноетнічних групах могло б дати реальну картину етнічної взаємодії в країні. Наприклад, роми не укладають шлюбів з представниками сусідніх етносів (суто ендогамний етнос) і саме це дозволило зберегти їхню етнічну окремішність і запобігти асиміляційним процесам впродовж віків.

Маємо констатувати, що високий рівень ксенофобії, що фіксується в сучасному українському середовищі характеризує консолідаційні процеси утворення нації і відсутності тенденцій до її асиміляції представниками інших держав. Адже ксенофобія як набуття досвіду знайомства з «чужим» дає змогу відокремлювати і вирізняти своє плем'я, своїх близьких [7]. Так, наприклад, невпинно зростає індекс соціальної дистанції українців до представників американської нації – з 3,7 до 5,02 пунктів у порівнянні з 1994 роком [3]. Тому ажіотаж, що пропонують сучасні засоби ЗМІ щодо «боротьби» з ксенофобією безумовно має політичне підґрунтя, орієнтоване на бажанні штучно розширювати моноетнічну культуру держави Україна (про «боротьбу» з ксенофобією найчастіше «дбають» у період передвиборних кампаній), а глобально на розм'якшення культурних кордонів з метою знищити ту чи іншу етнічну групу, етнос, націю в межах нашої країни. Не дивно, що проблеми ксенофобії і расизму іноді штучно загострюють, а іноді штучно роздмухують. Постійно стикаємося з ситуаціями навмисного провокування і образи етнічних груп, перекручування інформації, подій, навішування на українців ярликів антисемітів, нацистів і ксенофобів [5, с. 5]. Зазначимо, що постійне вживання останніх термінів як синонімічних не тільки протиріче науковому визначенню цих понять, а й штучно створює соціальну напругу.

Потрібно дуже чітко розрізняти поняття ксенофобія і расизм, оскільки вони мають різну направленість, хоча і один предмет ставлення – чужинців. Ксенофобія направлена на етноцентризм, збереження «самості» (внутрішній вектор), а расизм – на агресивну поведінку щодо «чужого» (зовнішній вектор). Можливо саме переважаючого холодного рівня ксенофобії (тобто бажання бачити іноземця насамперед «в якості туриста») сприяє тому, що в Україні, за даними звіту «Расизм та ксенофобія в Україні. Моніторинг випадків расизму та ксенофобії у Автономній Республіці Крим, Слобожанщині, Галичній у 2008 – початку 2009 р.», у расистські угруповання входять не менш як 500 осіб віком від 14 до 27 років, об'єднаних у групи без чіткої структури та організаційної побудови. Це мізерні цифри у порівнянні з ситуацією в Російській федерації, де до цього руху належать сотні тисяч громадян.

Таким чином, ксенофобія, не тільки має різну температуру прояву, але нормалізує ідентичність етносів за шкалою «свій-чужий», сприяє їхній ендогамії, підтримує почуття афіліації. Почуття відчуженості до чужинців вроджено оберігає нас від тісного контакту з людьми, що перебувають у інших культурних вимірах і мають інші вподобання. Було б безглуздо нав'язувати усім культурам одноманітні погляди і смаки. Виходячи з цього, намагання позбавитися ксенофобії є утопією. Такий підхід тісно пов'язаний з ідеєю мультикультуралізму, за яким усі світові культури перетворюються на «середню культуру», через взаємний синтез і поступове стирання образу «іншого». Можливо це чи ні? Для порівняння згадаємо до чого привели спроби створення такої інтернаціональної культури в СРСР.

Етнічна під/свідомість базується на ототожненні себе з групою за вектором «ми-вони», на основі внутрішньої групової афіліації, з одного боку, та міжгрупової ізоляції – з іншого. Так відбувається формування не тільки первісних форм людської самосвідомості, а й свідомості усіх етносів і національної свідомості також. Тільки протиставляються вже значно більші колективи, а тому збільшується і кількість ознак, за якими одна група відрізняється від іншої. Тому етнічна самосвідомість включає в себе один досить важливий елемент, який спрощує спілкування між сусідніми чи просто різними ет-носами [6, с. 31]. Таким чином, саме ксенофобія може поставати шкалою вивірення про-цесів культурного обміну й культурного шоку.

Ксенофобія, яка провокує окремішність особистості за шкалою «свій-чужий» лише допоможе стати світові таким, як його побачив С. Хантінгтон – «світ складатиметься з несхожих одна на одну цивілізацій, кожній з яких доведеться вчитися співіснувати з усіма іншими». У сучасному світі ксенофобія залишається захисною системою людського суспільства, яка обмежує особистісні відносини між представниками різних етносів за умов засвоєння хоча б одним із них культурних кодів способу життя іншого.

Список літератури: 1. Горбачова О.В. Феномен ксенофобії крізь призму соціологічних теорій та пояснень // *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*. – 2008. – Вип. 14. – С. 273–276. 2. Ильченко А. Одни считают, что у нас еще есть неприязнь к чужим, другие – что мы излечились // *Сегодня*. – 2012. – № 232. – 16 октября. 3. Кириченко І. Ксенофобія: випробування чужим. – Режим доступу: <http://www.mankurty.com/Xenofobia.html>. 4. Кобзін Д.О. Ксенофобія в контексті поліетнічності українського суспільства / Д.О. Кобзін, Р.В. Шейко // *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*. – 2008. – Вип. 14. – С. 277–284. 5. Расизм і ксенофобія в Україні: реальність та вигадки / Харківська правозахисна група. – Х.: Права людини, 2009. – 192 с. 6. Слободян Р.Р. Етноцентризм, ксенофобія: коріння явищ у людській самосвідомості // *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. – 2009. – Вип. 28. – С. 29–32. 7. Фельдман О.Б. Ксенофобія в інтеркультурних комунікативних контекстах // *Мультиверсум. Філософський альманах*. – 2006. – № 57. – Режим доступу: http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_57/Feldman.htm.

*Байдюк Н.В.
м. Черкаси, Україна*

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ОСНОВА ГАРМОНІЗАЦІЇ ГЕНДЕРНИХ ВІДНОСИН